

både ved hjælp af tegninger og fotografier; der er således rig lejlighed til for brugeren at gøre sig fortrolig med fortrin og mangler ved de forskellige gengivelser af samme segl.

Iøvrigt er seglbeskrivelserne bygget op på samme måde som i andre seglværker. Foruden bispernes og kapitlets segl medtages kanslerens. Han var samtidig provst ved Maria-kirken i Oslo. Derefter præsenteres segl fra stiftets klostre med Hovedøy kloster i spidsen, og til slut et fyldigt udvalg af præstesegl. Beskrivelserne i de fire første afsnit er meget fyldige, mens præsteseglenes beskrivelse er mere kortfattet og stort set svarer til praksis i Danske gejstlige Sigiller. En kilde- og litteraturfortegnelse samt redegørelse for tegnerne og fotografer afslutter teksten, men et regulært alfabetisk register savnes. Seglværker er sjældne fugle; de repræsenterer en stor og langvarig arbejdsindsats, som fortjener megen anerkendelse. Forhåbentlig bliver der også tid til at fortsætte med de øvrige bispedømmer.

Herluf Nielsen

Eva Österberg: Kolonisation och kriser. Bebyggelse, skattetryck, odling och agrarstruktur i västra Värmland ca 1300–1600. Det nordiska ödegårdsprojektet publikation nr. 3. Bibliotheca Historica Lundensis XLIII. Lund, Liber Läromedel 1977. 308 s. Sv. kr. 60,00.

Med udgangspunkt i det nordiske historikermøde i Bergen 1964 (Ødegårder og ny bosætning i de nordiske land i senmiddelalderen) organiseredes i 1968–69 Det Nordiske Ødegårdsprojekt. Formålet hermed er en sammenligning på nordisk plan af udviklingen i den agrare bebyggelse og økonomi i tidsrummet ca. 1300–1600, og midlet er repræsentative punktundersøgelser i hvert land og en afsluttende fælles komparation. I Sverige arbejdes der med syv undersøgelsesområder fordelt over Syd-, Mellem- og Nordsverige. Udvalgsprincipperne herfor er foruden hensynet til kildefrekvensen varierende geografiske forhold, bebyggelsesstrukturer og ejendomsforhold.

I det her foreliggende arbejde publiceres resultaterne fra en sådan punktundersøgelse dækkende ni sogne i västra Värmland. Omkring 1600 omfattede området en 350 gårde, hvoraf 86 % var enkeltgårde, og resten samlet i små landsbyer à 2–3 gårde. Kronen ejede da $\frac{2}{5}$ af gårdene, endnu $\frac{2}{5}$ var i selvejerbesiddelse og resten altså adelsgods. Hovedresultaterne af Eva Österbergs indtrængende analyse af bebyggelses- og befolkningsudviklingen ca. 1300–1600 kan opsummeres således: Ud af ca. 170 enheder, der er belagt i middelalderen, er ca. 25 enheder forsvundet inden 1540, medens en halv snes eksplicit angives som øde engang før 1503. Endelig markeres yderligere en halv snes enheder som øde i kronens jordebog fra 1540. At lægge disse tal for temporær og permanent øde-lægning sammen og sætte dem i forhold til den totale bebyggelse i 1540 (s. 118 f.) for derved at opnå et procentuelt udtryk for den senmiddelalderlige regression forekommer dog lidet hensigtsmæssigt. Et sådant udtryk har i bedste fald kun meget ringe ud-sagnskraft om bebyggelsens faktiske tilstand på et givet tidspunkt, og kan i værste fald være misvisende. Kronologisk bemærkes det, at øde-notitser først forekommer fra 1430-erne, hvorfor pesten ikke synes at være en sandsynlig årsag til regressionen. Topografisk noteres en tendens til marginal beliggenhed (bjerge, fugtige arealer) for de forsvundne enheders vedkommende, men om noget sammenhængende mønster kan der ikke tales, og årsagsforholdene må i det hele stå uafklarede hen.

For tidsrummet 1540 til 1600 er det i modsætning til senmiddelalderen muligt at følge bebyggelsesudviklingen meget nøje ved hjælp af kronens næsten komplette jordebogsrækker. Eva Österberg konstaterer her en meget kraftig bebyggelsesekspansion, der, om end styrken varierede fra sogn til sogn, oftest oversteg 50 %. Som følge heraf genopdyrkedes flertallet af de nedlagte middelaldergårde i denne periode. Kronologisk fordeler

bebyggelsesøgningen sig jævnt over tidsrummet. Af mulige årsagssammenhænge diskuteres kronens bebyggelsespolitik, skattetrykket, driftsmåder og demografiske forhold. Kronologien i bebyggelsesekspansionen tyder ikke på indflydelse fra hertug Karls aktive bebyggelsespolitik i 1580'erne. Nogen påvirkning fra skattetrykket synes ej heller at kunne etableres. Med hensyn til driftsøkonomien påvises et brud i afgrødesammensætningen. I midten af 1500-tallet var havredyrkningen i området fuldstændig ubetydelig, medens den omkring 1600 udgjorde langt over halvdelen af høsten. Det store omsving sker i århundredets sidste årtier, og skal muligvis sættes i forbindelse med et klimaomslag. Kronologien peger altså heller ikke her på en årsagssammenhæng med bebyggelsesekspansionen, og tilbage som sandsynlig forklaring står altså en befolkningsstigning.

Værket bærer i det hele præg af indgående metodiske overvejelser, der som det rigtigt fremhæves, er en uomgængelig forudsætning for tilvejebringelsen af egnet materiale til systematisk komparation. Den begrebsmæssige afklaring er derfor tillagt relativt stor vægt i arbejdet. På det deskriptive plan understreges det, at bebyggelsesændringer kun kan måles og forklares ud fra den totale bebyggelsessituation, som det ganske vist – især for middelalderens vedkommende – volder svære metodiske kvaler at etablere. Da det ikke med rimelig sikkerhed synes muligt at rekonstruere et højmiddelalderligt bebyggelsesmaksimum ud fra stednavne, landgilde, ejendomsforhold, topografi og arkæologi må Eva Østerberg lade sig nøje med de relativt få oplysninger som det middelalderlige kilde-materiale direkte giver.

På det kausale plan diskuteres en række mulige variabler, og på grundlag heraf opstilles en forklaringsmodel indeholdende fire hovedfaktorer: befolkning, natur, politisk-økonomiske og juridisk-administrative forhold. Modellen virker ikke gennemskuelig, og det lader sig derfor ikke umiddelbart afgøre, om den udtømmer det logiske univers. Hertil må så lægges, at den heller ikke er operationel. Hvorledes er det f. eks. muligt at måle og komparere en faktor som »flyttningsbenægenhet«, der indgår under befolkningen, og hvordan afgrænse faktorer som juridisk-administrative og politisk-økonomiske forhold. Modellens værdi ligger derfor snarere i en påpejning af de talrige forklarings muligheder, end i at muliggøre systematisk komparation.

I indledningen til værket omtales den franske historisk-geografiske tradition med intensive, regionale bebyggelsesstudier som inspirationskilde, men bortset fra en oversigt over de kulturgeografiske forhold i undersøgelsesområdet i 1600-tallet, lades det ikke-skriftlige kildemateriale i nogen grad i stikken. Symptomatisk herfor er, at der i bogen ikke findes et kort over undersøgelsesområdet med de enkelte bebyggelser og vigtigste naturforhold afsat! Når der ikke gives nogen diskussion af den nedre kronologiske afgrænsning (ca. 1300) i modsætning til den øvre (1600), må det vel i overensstemmelse hermed tilskrives det manglende skriftlige kildemateriale kombineret med en noget negativ vurdering af de arkæologiske muligheder (s. 37). Det ville ellers have været muligt at få lokaliseret nedlagte bebyggelser og skaffe rimeligt præcise dateringer af bebyggelsesenhederne ved en forholdsvis beskedne arkæologisk indsats. Den ret oplagte mulighed for at spore driftsmådeændringer ved pollenanalyser synes heller ikke udnyttet.

Den indbydelse til tværfaglig forskning, der ligger i bebyggelseshistoriske studier, har Eva Østerberg altså ikke taget imod, men med denne begrænsning in mente må det konkluderes, at denne første regionale undersøgelse under den svenske afdeling af det Nordiske Ødegårdsprojekt er faldet godt ud. Der er indvundet ny viden til forståelse af bebyggelsesudviklingen fra ca. 1300 til 1600. De metodiske og begrebsmæssige diskussioner er på mange punkter forbilledlige. Fremstillingsformen er klar. Det er med spændte forventninger man imødeser de kommende publikationer fra det Nordiske Ødegårdsprojekt.

Erland Porsmose Christensen